

КОНЦЕПЦІЯ ВІДГАЛУЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті висвітлюється питання про розробку нових науково обґрунтованих підходів у дослідженні тероризму як міжнародного злочину, серед яких основна увага приділяється концепції відгалуження міжнародної кримінології у вітчизняній науці міжнародного права.

Ключові слова: тероризм, терористичні злочини, терористичний акт, протидія тероризму, міжнародне антитерористичне право, міжнародна кримінологія тероризму.

Актуальність обумовлена тим, що у науці міжнародного права тероризм розглядається як злочин, який є однією з найнебезпечніших загроз миру і має тенденцію до ескалації. Це викликає необхідність розробки нових науково обґрунтованих міжнародно-правових механізмів боротьби з тероризмом.

Постановка проблеми. Оскільки механізми, що утворюють тероризм, мають злочинний характер, звідси впливає можливість доведення українськими вченими доцільності відгалуження міжнародної кримінології тероризму у якості самостійного напрямку науки кримінології.

Аналіз досліджень. Ідея необхідності створення міжнародної кримінології та її обґрунтування належить українському вченому В.Ф. Антипенко і розглянута у його основних працях. Поставлене у статті питання практично не охоплювалося попередньо у працях російських та українських вчених.

Світ початку ХХІ століття виявився переповненим глобальними проблемами, що призводять до значних економічних та соціальних втрат, а у стадії загострення загрожують загибелі всього людства. Особливу увагу серед них привертає тероризм, який руйнує основи мирного співіснування, міжнародного миру та безпеки, являє собою грубу зневагу цілями та принципами ООН, перешкоджає дружнім відносинам між державами і веде до знищення прав і основних свобод людини.

Сучасний тероризм все більше переходить в нову якість і набуває нового змісту. Ці зміни супроводжуються різким збільшенням технічної оснащеності, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових коштів. Поширюються зв'язки терористичних організацій із

наркобізнесом та незаконною торгівлею зброєю. Разом з тим, прояви тероризму все більше характеризуються витонченою жорстокістю та масштабністю.

Більша частина вчених, серед яких юристи, соціологи, політологи і криміналісти, справедливо вважають, що найбільшою загрозою для людства є постійно прогресуюча ескалація транснаціональної злочинності й тероризму, боротьба з якими вимагає консолідованих та цілеспрямованих зусиль світового товариства. Суттєвою ланкою антитерористичних заходів є пізнання та дослідження вченими питань походження, генезису, змісту та упередження тероризму. Необхідність підвищення ефективності заходів боротьби з тероризмом викликає потребу у розробці нових підходів щодо його дослідження, серед яких помітним явищем стала концепція відгалуження міжнародної кримінології у вітчизняній науці міжнародного права.

Характерною особливістю дослідження тероризму у ХХ ст. було те, що до початку 90-х років тероризм у вітчизняній юридичній науці розглядався лише як міжнародно-правова категорія політичного характеру. У 1993 році українською дослідницею О.С. Допілко було здійснено першу спробу розглянути тероризм як проблему, що має не лише політичний, а й кримінально-правовий характер [1]. У подальшому феномен тероризму все більше досліджується з кримінально-правових та кримінологічних позицій такими вченими як В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, В.П. Смельянов, Н.А. Зелінська, В.А. Ліпкан та ін.

Одним з перших українських науковців, який здійснив комплексне кримінологічне дослідження тероризму та терористичних

злочинів, став В.П. Ємельянов. Вчений поставив питання про прийняття визначення поняття «тероризм» вченими-кримінологами та введення в кримінальне законодавство спеціальної норми про тероризм, що вимагає розробки чітких критеріїв розмежування понять «тероризм», «терористичні акти», «злочини терористичної спрямованості» і «терористичні злочини».

Робота В.П. Ємельянова «Тероризм та злочини терористичної спрямованості» стала першою в Україні фундаментальною науковою працею, яка була присвячена визначенню правового поняття й ознак тероризму як міжнародного злочину та власне злочину, та у якій надано поняття, запропоновано класифікацію терористичних злочинів. Автор робить висновок, що феномен тероризму дозволяє розглядати його як кримінально-правове явище, яке має міжнародний характер і відноситься до міжнародних кримінальних злочинів, і, водночас, є злочином за національним кримінальним правом [7, с.39-43].

На основі порівняльного аналізу наукової літератури, міжнародних документів та кримінального законодавства різних держав, вчений визначає чотири специфічні ознаки тероризму: 1) породження реальної загальної небезпеки, спричиненої загальнонебезпечними діяннями або їх загрозою; 2) публічний характер тероризму; 3) умисне створення стану страху, пригніченості, напруги; 4) під час здійснення терористичного акту загальнонебезпечно насилля застосовується у відношенні одних осіб або майна, а психологічний вплив з метою схилення до певної поведінки направляється на інших. Враховуючи ці ознаки, В.П. Ємельянов надає узагальнене визначення тероризму як такого, що є загальнонебезпечними діяннями або загрозами, які здійснюються публічно та направлені на залякування населення або соціальних груп з метою прямого або побічного впливу на прийняття будь-якого рішення або відмова від нього в інтересах терористів [6, с.25-28.].

Таким чином, В.П. Ємельянов послідовно відстоює позицію, що будь-який тероризм є кримінальним, оскільки як у внутрішніх, так і в зовнішніх конвенціях він відноситься лише до кримінальних діянь [8].

Значні дослідження у сфері протидії тероризму здійснюються одеськими вченими, перш за все В.Н. Дрьоміним та Н.А. Зелінською, які розглядають сучасні прояви тероризму у сфері

сучасної кримінології та міжнародного кримінального права.

В.Н. Дрьомін зосереджує свою наукову діяльність на дослідженні методології сучасної кримінології, теоретичних та практичних питань вивчення причин та протидії злочинності, організованій та транснаціональній злочинності, тероризму тощо. Вчений досліджує тероризм, розглядаючи його не лише як один з видів злочинної діяльності, але й як метод впливу на прийняття рішень, що використовується організованою злочинністю для досягнення суто кримінальних цілей [5].

В.Н. Дрьомін вказує на взаємовплив тероризму та організованої злочинності як двох соціальних явищ. Так, у рамках організованої злочинності тероризм набуває специфічних рис, а сама організована злочинність набуває у свою чергу рис тотального кримінального тероризму [4, с.71-83]. Проявом вказаного стала поява на міжнародній арені нових акторів тероризму – торговців зброєю, наркоманії, в обличчі яких організована злочинність використовує терористичні акти як засіб отримання додаткового прибутку та досягнення політичного впливу. Міжнародно-правовим наслідком нових тенденцій у складі терористичних сил стало збільшення прибутку міжнародної організованої злочинності шляхом дестабілізації ситуації у країнах здійснення злочинних операцій, що дозволяє їм досягати суттєвого впливу на офіційну владу цих країн. У результаті ускладнюється можливість протидії таким злочинним угрупованням, по-перше, через наявність у них величезних матеріальних та фінансових ресурсів, здобутих внаслідок незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, а, по-друге, через їх здатність контролювати владу країн зосередження своєї діяльності. Нарешті, такі умови сприяють виникненню нової загрози міжнародній безпеці у вигляді ядерного тероризму [12, с.298].

Питання міжнародно-правової злочинності висвітлюються і у наукових працях визнаного вітчизняного фахівця у галузі міжнародної злочинності Н.А. Зелінської [9]. У межах дослідження міжнародної злочинності було проаналізовано міжнародно-правове визначення тероризму та сформульовано пропозиції, спрямовані на забезпечення ефективності міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності. На думку Зелінської Н.А., про-

блему визначення поняття «тероризм», щодо якого у доктрині антитерористичного права не існує одноставного підходу, слід вирішити за допомогою формулювання дефініції «тероризм», використовуючи «синтетичний» метод, який полягає в перерахуванні проявів тероризму і його загальній характеристиці. При цьому потрібно включити такі елементи: 1) підтвердження того, що акти, які підпадають під дію попередніх антитерористичних конвенцій, є тероризмом; 2) загальний опис тероризму як «будь-якого діяння, пов'язаного з насильством чи загрозою насильства, спрямованого проти будь-якої цивільної особи чи будь-якої іншої особи, яка не бере активної участі у військових діях в ситуації збройного конфлікту, коли мета такого діяння з огляду на його характер чи контекст полягає в тому, щоб залякати населення чи примусити уряд чи міжнародну організацію здійснити будь-яку дію чи утриматися від її здійснення». Н.А. Зелінська наголошує на необхідності прийняття всеохоплюючої конвенції про боротьбу з тероризмом, яка б включала його консенсусне визначення, що дозволило б створити чіткі нормативні рамки міжнародного антитерористичного співробітництва і закласти основу для дійсно глобальних заходів реагування на терористичну загрозу [11].

Важливою ланкою у сфері глобальної протидії тероризму Зелінська Н.А. вважає формування антитерористичного фінансового режиму з використанням законодавчих, правоохоронних, розвідувальних, економічних сил, головною метою якого має бути підриг фінансової інфраструктури терористичних груп і створення системи захисту міжнародної і національної фінансових систем від використання терористичними групами та їх прихильниками [10].

Розкриваючи питання про структуру та класифікації міжнародної злочинності, Н.А. Зелінська зазначає, що міжнародно-правові злочини складають її верхівку. Серед них особлива роль належить саме тероризму. Дослідниця виділяє нові форми прояву міжнародного тероризму, які коливаються в межах від відокремлених акцій до диверсійно-терористичних війн, зокрема: високотехнологічний тероризм, етнополітичний тероризм, окремі прояви терористичного насилля зовні політичного контексту, корисно-політичні злочини та ін. Тероризм, незаконний обіг наркотиків, корупція

завжди тісно взаємопов'язані із кримінальними силами. Терористичні злочини поєднують у собі ознаки як загально кримінальних, так і політичних правопорушень [12, с.110-113].

Дещо інший напрям отримала науково-теоретична розробка основних положень науки антитерористичного права, яка була здійснена В.Ф. Антипенком. Комплексне дослідження тероризму, здійснене вченим, базувалося на принципово новому глобалізованому розумінні тероризму як міжнародного злочинного соціально-політичного явища, роль якого у сучасних суспільних відносинах є неоднозначною: жорстокість тероризму переплітається з його «витверезувальною» дією на суспільство. З одного боку, тероризм красномовно показує реальну небезпеку самознищення, до якого підійшло людство, а з іншого – порушує певну систему координат, що відображає ієрархію суспільства. Тим самим, звичні критерії, за якими визначається панування одних над іншими, втрачають монополію [13, с.39-43].

У своїх працях В.Ф. Антипенко дає міжнародну кримінально-правову кваліфікацію тероризму як злочину за міжнародним правом. При цьому серед багатьох чинників, що породжують тероризм, В.Ф. Антипенко виділяє геополітичні, геоекономічні, міжнародні соціологічні, культурні та інші фактори, які вкрай загострилися в умовах глобалізації і розривають планету в жорстокому конфлікті. На його думку, криза світового розвитку характеризується не лише своєю швидкоплинністю, але й набуттям нових форм, таких як віртуалізація економіки та її міжнародна криміналізація, створення феномену фінансової цивілізації, відмова у розвитку «третьому світу» з метою гегемонізації світосистеми та ін., що одночасно є чинниками міжнародної терористичної конфліктності, яка набуває терористичного характеру, й залишаються поза межами активного впливу міжнародного права.

Оскільки механізми, що утворюють тероризм, мають злочинний характер, В.Ф. Антипенко наголошує на тому, що його дослідження доцільно здійснювати в рамках міжнародної кримінології, яка у сфері пізнання тероризму помітно вирізняється передусім своєю специфічною методологією і, створюючи додаткові можливості дослідження тероризму, дозволяє усвідомити первинні механізми

злочинної поведінки в міжнародних відносинах [13, с.39-43].

У зв'язку з тим, що тероризм, перетворившись у чинник міжнародного життя, сформував «власну» кримінологічну причинність, яка суттєво відрізняється від загальноприйнятої, він важко підлаштовується під «стандарти» існуючої «традиційної» кримінології й потребує використання особливого міжнародного інструментарію та методології [1, с.14-16]. В.Ф. Антипенко висуває такі групи методів дослідження тероризму: 1) які відображають специфіку насильства при тероризмі – конфліктологічний метод, метод оцінки сукупного суб'єкта складу тероризму як міжнародного злочину, метод воєнізованої оцінки тероризму, метод терористичної асиметрії, метод абсолютної ворожості і абсолютної криміналізації сторін терористичного конфлікту, метод оцінки тероризму як самодостатнього явища, метод оцінки контрпродуктивності певної категорії антитерористичних заходів; 2) методи дослідження тероризму загальнонаукового походження – геополітичний та гео економічний методи, метод дослідження тероризму, що ґрунтується на соціології міжнародних відносин, культурологічний метод [2, с.269-332].

Розробка нового напрямку в кримінології трансформувалась у започаткування на кафедрі міжнародного права Національного авіаційного університету наукової школи під керівництвом професора В.Ф. Антипенко. Її основним завданням стала апробація нової самостійної галузі кримінології – *міжнародної кримінології*. Наукова школа формується навколо ідеї відмінності злочинних механізмів у сфері міжнародного права. Суть наукової школи полягає у дослідженні тероризму як глобалізованого явища, породженого кризовими змінами у всіх сферах суспільного життя, шляхом пошуку нових методологічних засобів у протидії тероризму та обґрунтуванні специфічності об'єкта, системи методів і наукового інструментарію міжнародної кримінології, доведенні невисокої ефективності діючих антитерористичних норм міжнародного права та неможливості всебічного охоплення кримінологічною наукою причинності та генезису міжнародної злочинності.

Слід зазначити, що концепція відгалуження міжнародної кримінології у науці міжнародного права, запропонована В.Ф. Антипенко, мала у цілому позитивний відгук серед українських науковців. Наголошуючи на активізації науко-

вих пошуків у сфері протидії транснаціональній злочинності та тероризму, В.Н. Дрёмін підтримує ідеї В.Ф. Антипенко, підкреслюючи також методологічну та практичну значимість нового наукового напрямку – міжнародної кримінології. Втім, на його думку, ця наука не може бути віднесена до міжнародного права або міжнародного кримінального права, і взагалі до юридичних наук, оскільки охоплює своїм предметом та методами інші різні галузі наукового знання, тому міжнародна кримінологія – це один із напрямів кримінології, який є самостійною соціальною наукою гуманітарного характеру [12, с.320-322]. Н.А. Зелінська погоджується з В.Ф. Антипенком в тому, що досягнення повного кримінологічного осмислення тероризму можливе лише за умови його оцінки як міжнародного явища [12, с.110-113].

Отже, новим словом у науці антитерористичного права та кримінології стало обґрунтування актуальності та необхідності відгалуження або виокремлення *міжнародної кримінології* як напрямку науки кримінології. Саме вона, враховуючи нестандартність та революційний характер тероризму, завдяки додатковим можливостям міжнародно-кримінологічних методів дослідження, створює умови для всебічного вивчення феномену тероризму.

Література

1. *Антипенко В.Ф.* Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія / В.Ф. Антипенко. – О.: Фенікс, 2011. – 318 с.
2. *Антипенко В.Ф.* Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції: монографія / В.Ф. Антипенко. – К., 2007. – 406 с.
3. *Допилко С. О.* Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море [Текст] : дис...канд.юрид.наук:12.00.08 / Допилка Светлана Олеговна ; Одесский ун-т им. И.И. Мечникова. – О., 1993. – 192 с.
4. *Дрёмин В.Н.* Борьба с международным терроризмом в контексте прав человека / В.Н. Дрёмин // Международное право после 11 сентября 2001 года : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, М.Е. Черкеса. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2004. – С. 71-83.
5. *Дрёмин В.Н.* Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом / В.Н. Дрёмин, Н.А. Дрёмина, С.А. Зелинский // Актуальні про-

блеми держави і права : зб. наук, праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов, ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 1998. – №5. – С. 151-159.

6. *Емельянов В.П.* Проблема ответственности за международный терроризм / Емельянов В.П. // Государство и право. – 2000. – № 1. – С.70-77.

7. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления террористической направленности : монография / В.П. Емельянов. – Х.: «Рубікон», 1997. –С.39-43.

8. *Емельянов В.П.* Терроризм – как явление и как состав преступления : монография / В.П. Емельянов. – Харьков: Право, 1999. – 272 с.

9. *Зелинская Н.А.* Международная преступность как предмет криминологических исследований / Н.А. Зелинская // Міжнародна криминологія: стан і перспективи: матеріали... / [за ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенко]. – О.: Фенікс, 2010. – 324 с.

10. *Зелінська Н.А.* Международный и национально-правовой антитеррористический финансовый режим / Н.А. Зелинская //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. – Одеса, 2005. – Вип.27. – С. 164 – 183 (співавтор – Дрьомін В.М.).

11. *Зелінська Н.А.* Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 [Електронний ресурс] / Зелинская Наталья Анатоліївна. Одеська національна юридична академія. — О., 2006. — 486 арк. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-gu.net/diss/cont/243968.html>.

12. Міжнародна криминологія: стан і перспективи: матеріали... / [за ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенко]. – О.: Фенікс, 2010. – С.298.

13. Міжнародна криминологія: стан і перспективи: матеріали другого науково-практичного семінару. Вип. 2 / [за ред. В.Ф. Антипенко]. – К.: Сталь, 2011. – С.39-43.

О.Г. Широкова

Концепция ответвления международной криминологии в отечественной науке международного права.

В статье освещается вопрос про необходимость разработки новых научно обоснованных подходов в исследовании терроризма как международного преступления, среди которых основное внимание отводится концепции ответвления международной криминологии в отечественной науке международного права.

O.G. Shirokova

Concept of International Criminology Branching in Domestic Science of International Law

In the article there is investigated a question on development of new scientifically reasonable approaches in research of terrorism as an international crime, in particular, creation of international criminology branching concept in domestic science of international law.